

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1278>

Geliş Tarihi: 07.05.2018

Kabul Tarihi: 26.06.2018

ORTAÇAĞ'DA TEBAASININ DİNİ ÜZERE OLMAYAN HÜKÜMDARLAR VE HAYALİ İMPARATORLUKLAR

Murat TURAL*

Öz

Makalede, başlangıçta Hz. Muhammed'in çağdaşı olan Habeş necaşisi Ashama ve Bizans imparatoru Heraklius ile kurmuş olduğu diplomatik ilişkiler üzerinde durulacaktır. Ashama ve Heraklius'a dair İslam dünyasındaki genel kabul onların gizli Müslüman oldukları yönündedir. Bu kabul bizi, peygamber çağında halkı Hristiyan hükümdarı Müslüman olan iki devletin var olduğu sonucuna götürmektedir. Heraklius'tan başka, adı İslam ile birlikte anılan diğer bir Bizans imparatoru da 1176 yılında gerçekleşen Miryokefalon savaşının mağlup hükümdarı I. Manuel Komnenos'tur.

Ashama, Heraklius ve I. Manuel Komnenos, inanç dünyaları hakkında farklı söylenceler dönse de, gerçekten devlet başkanlığı görevini ifa etmiş olan şahıslardır. Dolayısıyla hayaller onların mülkleri üzerine değil, ruh dünyaları üzerine temellenmiştir. Çalışmanın diğer kısmında ise mezkûr çağın hem mülkü hem de başı olmayan en büyük imparatorluğu söz konusu edilecektir. Orta Çağ'ın sonlarına doğru Rahip-kral John'un hayali ancak Hristiyan karakteri taşıyan imparatorluğunun, eskiden beri Müslümanların muhayyilesinde olumlu izler bırakan Habeşistan ülkesi ile anılması ise tarihin garip bir cilvesi olmakla birlikte, bu makalenin ruhuna da etki etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Hz. Muhammed, Heraklius, Ashama, I. Manuel Komnenos, Rahip-kral John, din değiştirme.*

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Bozok Üniversitesi Tarih Bölümü.

The Rulers, Who Were Not Of The Same Religion With Their Subjects And The Imaginary Empires In The Middle Ages

Abstract

In this article, we shall primarily focus on the diplomatic relations that Prophet Muhammad established with Ashama, Abyssinian An-Najashi, and Heraclius, Emperor of the Byzantine, who both lived in the same age with Prophet Muhammad. It is generally recognized by the Islam world that Ashama and Heraclius were secret Muslims. This recognition leads us to the conclusion that there were two states, whose rulers Islam and subjects were Christian in the age of the prophet. In addition to Heraclius, another emperor of the Byzantine, whose name is associated with Islam, is Manuel I Comnenus, the ruler who was defeated in the battle of Myriokephalon in 1176.

Although different myths are running around about the beliefs of Ashama, Heraclius and Manuel I Comnenus, they were actually the persons, who acted as presidents. Therefore, dreams were based not on their properties, but their spiritual world. In the other section of the study, we shall discuss the largest empire of aforementioned age, which had no property or president. It is a weird twist of history that the dream of Prester John, founder of the empire with a Christian character established in late Middle Age, is associated with Abyssinia, which made good impressions on the imagination of Muslims since very early days, but it also made an effect on the spirit of this article.

Keywords: *Muhammad, Heraclius, Ashama, Manuel I Comnenus, Prester John, conversion.*

GİRİŞ

Günümüzde teknolojinin sunduğu sayısız imkâna rağmen, nispeten kıyıda köşede kalmış veyahut kendi kabuklarına çekilmeyi tercih etmiş birçok topluluk hakkındaki bilgimiz sınırlıdır. Ortaçağ'da ise tüccarlar, seyyahlar, sufiler, misyonerler vb. gruplar her ne kadar topluluklar arasındaki bilgi akışını kolaylaştırsalar da, en bilinenlere dair bile inanılması güç şeylerin tasavvur edildiği olmuştur. Bazen de türlü söylencelerin sorumlularının bir başka çağın fertleri arasından çıktığı müşahede edilmektedir.

Her çağda devlet başkanının tebaasının dini üzere olması kadar doğal bir durum yoktur. Dinleri farklı olan kesimlerin savaşı söz konusu olduğunda ise birinin diğeri üzerinde tahakküm kurmasının akabinde farklı görüntüler yaşanabilmektedir. Ortaçağ'a bakıldığında her iki durum için sayısız örnek bulmak mümkündür.

Umberto Eco'ya göre, "Modern çağ, içindeki çelişkileri sergilemekten hoşlanır; hâlbuki Ortaçağ çelişkileri gizlemeye eğilimliydi."¹ Herkesin kabul edeceği gibi, Ortaçağ gibi dindar bir çağda yaşanabilecek en büyük çelişki, farklı olan inancını halkından saklayan yöneticilerin yıllarca o vaziyette idarenin en tepesinde kalmış olmasıdır. Bu noktada, İbn Haldun'un naklettiği "Halk, hükümdarın dini üzeredir"² sözü hatıra gelse de, aşağıda halkı Hristiyan olan Habeş ve Bizans ülkesi ile halkı büyük oranda Şamanizm'i benimseyen Moğolların sözüm ona farklı inançların müntesibi olan yöneticileri söz konusu edilecektir. Son olarak da mezkûr çağ içerisinde kurulan/kurgulanan en büyük hayali imparatorluk ele alınacaktır.

MÜSLÜMAN OLAN HABEŞ NECAŞİSİ İLE BİZANS İMPARATORLARI!

Bilindiği üzere daha Medine'ye yapılan hicret öncesinde aralarında Hz. Muhammed'in amcasının oğlu Cafer'in de bulunduğu bazı Müslümanlar Habeşistan'a göç etmişlerdi (616). Olayın teferruatı bizim konumuzu ilgilendirmese de, rivayetlere göre orada Cafer ile Habeş necaşisi³ arasında geçen konuşmanın ardından gelen bir din değiştirme olayı yaşanmıştır. Rivayete göre Cafer, karşı tarafın talebi üzerine okuduğu bazı ayetlerden ve konuşmalardan sonra Habeş necaşisi bundan oldukça etkilenmiş; ardından eline bir saman çöpü alarak, Hz. İsa hakkında her iki tarafın söyledikleri arasında ancak bu kadar küçük bir fark olduğunu söylemiştir. Halkı ondan Hristiyanlık'tan ayrılmadığını ikrar etmesini istediğinde ise, necaşi üzerinde "Allah'tan başka tanrı olmadığı, Muhammed'in ve Meryem oğlu İsa'nın da O'nun kulu ve rasûlü olduğu" sözlerinin yer aldığı bir parşömeni cübbesinin altına gizleyerek onların karşısına çıkmış ve halkı "Biz O'nun Allah'ın oğlu olduğuna inanıyoruz" deyince, o da elini cübbesinin altına gizlenmiş olan parşömenin üstüne koyarak "bu"na inandığını ifade etmiştir.

Bundan başka Hz. Muhammed çevre hükümdarlara davet mektupları gönderdiği zaman, Habeş necaşisine de bir mektup yazmıştır/yazdırmış ve mektup elçilik vazifesiyle görevlendirilen Amr b. Ümeyye vasıtasıyla kendisine ulaştırılmıştır. Rivayete göre o da İslam'ı kabul etmiş, hatta vefat ettiğinde

¹ Umberto Eco, "Ortaçağ'a Giriş", *Ortaçağ: Barbarlar-Hristiyanlar-Müslümanlar*, C. 1, ed. Umberto Eco, Alfa Yayınları, İstanbul 2014, s. 38.

² İbn Haldun, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 362.

³ Kisra benzeri bir unvan. Bkz. İbn-i İshak, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, haz. Muhammed Hamidullah, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 286.

Habeşistan'da havaya yükselen tabutu gören Medine'deki Müslümanlar Hz. Peygamberin arkasında gıyabi cenaze namazı kılmışlardır.⁴ Cenaze namazı kılınan Habeş necaşisinin mektup gönderilen kişi olup olmadığı net değilse de, bu gibi konulara dair İslam tarihçilerinin görüşleri arasında saman çöpü şöyle dursun dağlar kadar fark vardır. Örneğin Azimli, tabutun havaya yükselmesi olayını “uzaklık fenomenini kavramaktan aciz ravilerin katkıları”⁵ şeklinde değerlendirmiştir.

Bilindiği üzere, içinde peygamberin amcasının oğlu Cafer'in de bulunduğu ikinci kabile Habeşistan'a 616 yılında gitmiştir. Peygamberin söz konusu diplomatik girişimleri ise 628'deki Hudeybiye anlaşmasından sonra gerçekleşmiştir. Taberi, peygamberin Bizans imparatoru Heraklius ile kurduğu iletişimi naklettikten hemen sonra Habeş necaşisi Ashama'ya da mektup gönderdiğini söylemiştir. Buna ilaveten Ashama'nın cevabi mektubu da mezkûr eser içinde yer alır. Ashama verdiği cevapta, peygamberin amcaoğlunu konuk ettiğini, Müslüman olmakla şereflediğini, arzu edildiği takdirde peygamberin yanına gelebileceğini ancak şimdilik oğlu Ebu Neyzer'i gönderdiğini yazmıştır.⁶ Rivayete göre Ebu Neyzer de İslam'ı benimsemiş, hatta babasından da ileri giderek tahta oturma hususunda kendisine çağrı yapanlara, Müslüman olduğu için Habeş kralı olmak istemediğini söylemiştir.⁷ Cafer'in muhatap olduğu Habeş necaşisi ile peygamberin elçilik ile görevlendirdiği Amr'ın görüştüğü Habeş necaşisinin aynı kişi olması durumunda, ya Cafer'in onunla kurduğu yakınlıktan şüphe duymak gerekir, ya da Amr'ın elçiliği esnasında necaşinin ikinci kez Müslümanlığını izhar ettiğini kabul etmek gerekir.

Hz. Muhammed devrinde Habeş ülkesiyle kurulan yakınlık benzeri, Bizans-Habeşistan ilişkilerinin de çoğu zaman dostane bir seyir arz ettiği görülmektedir. Peygamberin doğumundan çok önce Bizans imparatoru I. Justin (518-527) ile Habeş hükümdarı Kaleb (514-554) sıkı diplomatik ilişkiler içerisine girmişlerdir. Hatta Justin ile Kaleb'in kurduğu bu yakınlık XIV. yüzyılda Kebra Nagast (Kralların İhtişamı) adıyla bilinen bir efsanenin içerisine sirayet etmiştir. Buna göre iki hükümdar Kudüs'te bir araya gelmişler ve

⁴ İbn-i İshak, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, s. 278 vd.; Martin Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Nazife Şişman, İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s. 89-91.

⁵ Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, s. 366.

⁶ Taberi, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, C. V, çev. Z. K. Ugan-A. Temir, MEB Yayınları, İstanbul 1992, s. 593.

⁷ İbn-i İshak, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, s. 287.

hediyelerin teatisinden sonra dünyayı kendi aralarında bölüşmüşlerdir.⁸ Efsane bir tarafa, daha somut bir olayda, peygamberin doğumu arifesinde meydana gelen Fil hadisesinde başrolü oynayan Ebrehe de Habeşistanlı bir kumandandır ve giriştiği harekâtındaki esas amacı Sasaniler'e karşı Hristiyan Bizans'a destek çıkmaktır.

Hz. Muhammed'in çağdaşı olan Heraklius (610-641) ise, İslam kaynaklarının üzerinde en çok durduğu Bizans imparatorudur.⁹ Hz. Muhammed'in hicretine rastlayan yıllarda adı geçen imparator Sasaniler'e karşı başarılı savaşlar vererek *hakiki salibi* yeniden elde etmişti.¹⁰ Genel kabule göre, Hz. Muhammed Hudeybiye'den sonraki süreçte, birisi Tebuk seferi (630) sırasında olmak üzere, Bizans imparatoru Heraklius'a iki kez davet mektubu göndermiştir.¹¹ İslam tarihiyle ilgili kaynaklarda bu konuya değinilmiş olsa da, Bizans kayıtlarında bu konulara dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır.¹²

Şunu ifade etmek gerekir ki, gerek Ortaçağ'ın gerekse modern çağın araştırmacılarının Hudeybiye'den sonra peygamberin girişmiş olduğu ileri sürülen diplomatik temaslarına yaklaşımı aynı değildir. Modern zamanda mektuplar konusuna en çok eğilen İslam tarihçisi ise Muhammed Hamidullah olmuştur. Hamidullah ve onun gibi düşünen birçok tarihçiye göre, peygamberin bu şekilde bir teşebbüs içine girmesine şaşırılmamak gerekir. Bilindiği üzere Hz. Muhammed, Habeş necaşisinden başka İran kisasına, Mısır mukavkısına, Gassani emirleri ile Bizans hükümdarına da elçiler ile mektuplar göndermiştir. Umeri'ye göre söz konusu girişimlerin en az şüphe uyandıranı Bizans imparatoru Heraklius ile kurulan münasebettir.¹³ Süleyman Ateş ise ülkemizde bu konuya en çok mesafeli yaklaşan ilahiyatçıların başında gelmektedir. Ona göre bunlar senaryo ürünü olup sonraki zamanlarda meydana çıkmıştır.¹⁴ İlk

⁸ E. A. Wallis Budge (trans.), *The Queen of Sheba and Her Only Son Menyelek (Kebra Nagast)*, Parentheses Publications, Cambridge, Ontario 2000, s. 197.

⁹ Nadia Maria el-Cheikh, "Muhammad and Heraclius, A Study in Legitimacy", *Studia Islamica*, 89, 1999, s. 5-6.

¹⁰ R. Dozy, *Tarih-i İslamiyet*, trc. Abdullah Cevdet, Matbaa-i İctihad, Mısır 1908, s. 122; Daniel J. Sahas, "Why did Heraclius not defend Jerusalem and fight the Arabs", *Parole de l'Orient*, Vol. 24, 1999, s. 89.

¹¹ Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamberin Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, Beyan Yayınları, İstanbul 2013, s.123-147.

¹² Walter E. Kaegi, *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, çev. Mehmet Özey, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000, s. 113; Aynı yazar, *Heraclius, Emperor of Byzantium*, Cambridge University Press, 2003, s. 236.

¹³ Ekrem Ziya Umeri, *Medine Toplumunu*, çev. Nurettin Yıldız, İstanbul 1988, s. 223.

¹⁴ Süleyman Ateş, *Kur'an'ı Kerim'e Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul 2003, s. 631.

mektuptan sonra gerçekleşen Mute Savaşı ile Tebuk seferinden ve ilk halife devrinde bile Bizans'la sürtüşmenin devam etmesinden ötürü mektuplaşma meselesine Azimli de şüphe ile yaklaşmaktadır. Ona göre bu algının oluşmasına etki edenler, Müslüman fetihlerini bağrında hisseden Şam Hristiyanları'dır ve bu tür söylentileri eski dostluğun sürmesi temennisi ile dillendirmişlerdir.¹⁵ Hz. Muhammed'in mektupları içerikleri dolayısıyla da bazı eleştirilerin hedefi olmuştur. Heraklius'un İslam'a sırt dönmesi durumunda cizyeye mahkûm olacağı ve diğer mektupta geçen Ariusluların suçlarının da onun boynuna yükleneceği gibi ifadeler bunlardan birkaçıdır. Serjeant'a göre özellikle cizye talebi fazlasıyla anakronizm içerir.¹⁶ Arius (ö. 336)'un kristolojisi ise diğer Hristiyan mezheplerine kıyasla İslam'a en yakın olanıdır.¹⁷ Dolayısıyla onlardan daha azınlıları varken peygamberin bu ifadeyi kullanmış olması akıllarda şüphe doğurmuştur. Zira onlar Heraklius'un dini anlayışına göre de heretik sınıftadırlar. Bu yüzden mektupta geçen *arisiyun* ifadesi çiftçiler manasında da tercüme edilmiştir.

Taberi'nin kaydına göre, Heraklius bir düşünde sünnetli bir adamın etrafında İslam toplumunun doğuşuna şahit olmuştur.¹⁸ Bazı yazarlarca bu rüya motifi, Hz. Muhammed'in kutsal görevinin meşruluğunu pekiştirmek maksadına dönük olarak meydana çıkmıştır.¹⁹ Rivayete göre o sırada Kudüs'te bulunan Bizans imparatoru, Hz. Muhammed hakkında kendisine bilgi verecek birisini ararken, ticaret için Gazze'de bulunan Ebu Süfyan imparatorun huzuruna götürülmüştür. Orada henüz Müslüman olmayan ve Müslümanlar ile müşrikler arasında gerçekleşen neredeyse tüm savaşlarda başrol oynayan Ebu Süfyan, imparatorun Hz. Muhammed ve kabilesi hakkındaki suallerine, söyleyeceklerinin yanındakiler tarafından sonradan aleyhinde kullanılabilceği endişesi ile doğru cevaplar vermiştir. İkili arasında geçen konuşmanın arkasından imparator şöyle demiştir: "Eğer onun yanında bulunsaydım onun ayaklarına su dökerdim."²⁰ İki taraf arasında şüpheli gördüğümüz Ebu Süfyan

---

¹⁵ Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, s. 383-384. Ayrıca bkz. Lawrence I. Conrad, "Heraclius in Early Islamic Kerygma", *The reign of Heraclius (610-641): crisis and confrontations*, Peeters, Leuven 2002, s. 114.

¹⁶ R. B. Serjeant, "Early Arabic Prose", *Arabic Literature to the End of the Umayyad Period*, ed. A. F. L. Beeston, T. M. Johnstone, R. B. Serjeant, G. R. Smith, Cambridge University Press, 1983, s. 141.

¹⁷ Conrad, "Heraclius in Early Islamic Kerygma", s. 128.

¹⁸ Taberi, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, s. 582.

¹⁹ el-Cheikh, "Muhammad and Heraclius", s. 10.

²⁰ Taberi, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, s. 584-586.

bağlantısından başka, kaynaklarda Hz. Muhammed'in mektubunu Heraklius'a ulaştırılan elçinin adı Dihye olarak geçmektedir. Rivayete göre durumun ciddiyetini kavrayan imparator, Roma'da bulunan ehli-vukuf birinden aldığı, Hz. Muhammed'in peygamber olduğu yönündeki tasdikinden sonra şatosunun balkonundan komutanlarına şöyle seslenmiştir:

“Ey Rum topluluğu! Ben sizi buraya hayırlı bir iş için topladım. Ben Arabistan'da zuhur eden zattan bir mektup aldım, o, beni dine kabule çağırıyor, ben Tanrı adına and içerek, onun, tavsiyelerini kitaplarımızda okuduğumuz ve gelmesini beklediğimiz Peygamber olduğunu teyit ederim. Haydi bu zata tabi olalım, ona iman edelim, bu takdirde dünya ve ahrette mesut oluruz, dediğinde, komutanlar tek bir adammış gibi homurdandıktan sonra binanın kapılarına doğru koşular. Fakat kapılar kapanmış olduğu için dışarıya çıkmak imkânını bulamadılar.”²¹

Rivayetin devamına göre, hayatından endişe eden imparator onları geri çağırıp, dinlerine olan sadakatlerini sınamak için bu yola başvurduğunu söylemiştir. Buna göre Heraklius Müslüman olmuştur. Bazı araştırmacılar ise imparatorun Ebu Süfyan ile görüşmesi rivayetini esas alarak, Heraklius İslam'a meyletmiştir, fakat papazların muhalefeti ve mevkiini koruma kaygısıyla dinini değiştirmekten çekinmiştir şeklinde bir yaklaşımı benimsemişlerdir.²² Bazılarınca, Ebu Süfyan'a birbiri ardına dâhiyane sorular yönelten Heraklius, İslam'a zarar vermek uğrunda türlü manevralar içine giren müşriklerden ve Yahudiler'den daha samimidir. Zira o hakikatin izini sürmüş, İran kirası gibi peygamberin mektubunu aldıktan sonra öfkesine yenik düşmemiştir.²³ Olayı eleştiri süzgecinden geçirerek değerlendirenler de vardır.²⁴ Haklı olarak Casim Avcı bu olayı şöyle okumuştur: “Bu tür rivayetler imparatorun arzularından daha çok Müslüman ravilerin ve müelliflerin temennilerini yansıtmış olmalıdır.”²⁵ “Ayaklarına su dökerdim” tarzındaki abartılı ifadeler, mektuplar konusuna şüphe ile bakanların ellerini güçlendiren hususların başında gelmektedir. Conrad'a göre bir tür kulluk ve alçak gönüllük göstergesi olan bu

²¹ Taberi, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, s. 588.

²² Ali Himmet Berki-Osman Keskiöğlü, *Hâtemü'l-Enbiya Hazreti Muhammed ve Hayatı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 338.

²³ Berki-Keskiöğlü, *Hâtemü'l-Enbiya Hazreti Muhammed ve Hayatı*, s. 338. Taberi'nin naklettiğine göre Hz. Muhammed, kendisinin mektubunu parçalayan kisanın aslında devletini parçaladığını ifade etmiştir. Taberi, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, s. 597.

²⁴ Örneğin bkz. Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, s. 368-384.

²⁵ Casim Avcı, *İslam-Bizans İlişkileri*, Klasik Yayınları, İstanbul 2003, s. 54.

ifade Kitab-ı Mukaddes kaynaklıdır.²⁶ Dönemin Bizans kaynakları bu konuda sessiz kalsalar da, ikili arasında meydana gelmesi yine güç olan başka bir görüşmeden geç dönemin bir Bizans kaynağı bahsetmiştir. Buna göre Heraklius, Sasaniler üzerine icra ettiği bir sefer dönüşünde Hz. Muhammed ile görüşmüş ve ondan Medine'ye yerleşme hususunda izin almıştır.²⁷ Anlaşılan o ki, İslam Bizans ilişkileri her ne kadar “sempatik bir temele”²⁸ dayansa da, Hz. Muhammed'in risaleti öncesinden beri Hristiyanlar ile kurduğu münasebetler üzerine her iki taraf açısından da epey bir kafa karışıklığı vardır. Eğer hakikat payı var ise, peygamber daha on iki yaşında iken meydana gelen Bahira ile görüşmesinin İslam kaynaklarına yansımış şekli bunun en açık göstergesidir. Zira rahip Bahira, kimilerine göre Kur'an yazarı kimilerine göre de sahabe mevkiine çıkarılmıştır.²⁹

Benzer bir olay yine Bizans imparatoru olan I. Manuel Komnenos ile ilgili anlatılır. Niketas Khoniates adlı Bizans kaynağına göre imparator, 1176 yılında meydana gelen Miryokefalon Savaşı'nda Türklere (Müslümanlara) mağlup olmasından sonra garip davranışlar sergiledi. Evvela çocukların vaftizi esnasında Müslümanlara okunan laneti kaldırmaya teşebbüs etti. Niketas'ın ifadesiyle: “Eğer patrik bütün kararlılığıyla müdahale etmeseydi Muhammed'in yücelttiği şu hareket etmeyen Tek Tanrı az kalsın gerçek Tanrı olarak tanınacaktı.”³⁰ Tülüce, imparator hakkında “İslam'a iman etmiş olabileceği üzerinde durabiliriz” der ve bunu psikolojik bir sebebe bağlayarak, “1176 Miryokefalon Barış Antlaşmasının ağır yükümlülükleri arasında dini yenilikler şartı mı vardı?” şeklinde bir soru sorar. Aynı yazar, “imparator eğer arzuladığı yenilikleri yerine getirebilmiş olsaydı, Bizans devlet dini olarak İslam'ı seçecekti” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.³¹ Bu konuyla ilgili kanaatimizin yukarıda Heraklius örneğinde Casim Avcı'ninkinden çok farklı

²⁶ Conrad, “Heraclius in Early Islamic Kerygma”, s. 118. Conrad'ın verdiği örnekler için bkz. Yaratılış, 18:4; Timeteos 1, 5:10.

²⁷ Michaelis Pselli, *Historia Syntomos*, ed. W. J. Aerts, Walter de Gruyter & Co., Berlin 1990, s. 65.

²⁸ Hamidullah, Rum suresinin (1-4) ilgili ayetlerinin Sasaniler'e karşı mağlup olan Rumların belirli bir süre sonra galip geleceklerini müjdelemesinden ötürü böyle bir yorum yapmıştır. Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti)*, C. I, çev. Salih Tuğ, Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, Ankara 2003, s. 342.

²⁹ Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, s. 90.

³⁰ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 149-150.

³¹ Adem Tülüce, *Bizans Tarih Yazımında Öteki Selçuklu Kimliği*, Selenge Yayınları, İstanbul 2011, s. 43-50.

olmadığını söylemeliyiz. Açıktır ki Niketas, “Tek Tanrı az kalsın gerçek Tanrı olarak tanınacaktı” sözüyle tevhit inancının galip geleceğine yönelik korkusundan bahsetmekten çok, imparatorun belki hoşgörüsünden kaynaklanan kararına önemli bir eleştiri getirmiştir. Zira sadece Türk-İslam devletleri içinde değil, gayrimüslim devletler içinde de inanç bağlamında idarecilerin hoşgörülerinin tezahürü olan buna benzer hatta bundan da ileri boyutlarda kararların alındığı olmuştur. Burada şahit olunan ise, dönemin bir kaynağının imparatorun teşebbüsü üzerine yaptığı sert eleştiriye anlam yükleyen modern çağın araştırmacısının hayal gücünün zenginliğidir.

HRİSTİYAN MOĞOL HÜKÜMDARLARI! VE RAHIP-KRAL JOHN EFSANESİ

Bilindiği üzere, çeşitli papalar ile Avrupalı hükümdarlar haçlı seferleri zamanındaki savaşlardan yenik ayrılmalarından sonra politik kaygılarla misyonerlik teşebbüslerine ağırlık vermişlerdir. Bu düşüncenin temelinde Batılı liderlerin Doğu'da kendilerine güçlü bir müttefik arayışları yatmaktadır. 12. ve 13. yüzyıllarda oldukça yaygın olan rahip-kral John efsanesi³², Batı'daki beklentinin hangi boyutlarda olduğunu gözler önüne sermektedir.

Rahip-kral John ile ilgili en erken tarihli kayıt Alman vakayiname yazarı Freising piskoposu Otto (ö. 1158)'nin “Historia de duabus civitatibus”³³ adlı eserinde bulunur. Frank idaresindeki Suriye'nin Cebele (eski Babil) piskoposu olan Hugh, Urfa'nın kaybının ardından yeni bir haçlı seferine teşvik maksadıyla³⁴ 1145 yılında Papa III. Eugenius'u ziyaret ettiği tarihlerde, Viterbo'da Otto ile görüşmüş ve söyledikleriyle ileride kendisinin bile tahmin edemeyeceği bir serüvenin başlatıcısı olmuştur. Buna göre, Uzak Doğu'da hüküm süren Iohannes adında Nesturi Hristiyan bir kral Persleri ve Medleri yenilgiye uğratmış, başkentleri olan Hani (Ekbatana, Hamedan)'yi ele geçirmiş, Kudüs'e gitmeye azmetse de Dicle nehrini olumsuz hava koşullarından ötürü

---

³² Haçlı seferleri zamanında gündeme gelen Doğu'da Hristiyan bir kralın varlığı inancı. Haçlılar yüzyıllarca onunla işbirliği yaparak Müslümanların kökünü kazıyacıklarını düşünmüşlerdir. Dolayısıyla bu çağda Müslümanlara yenilgi tatturan her hükümdarı rahip-kral John sanmışlardır. Bkz. L. N. Gumilev, *Muhayyel Hükümdarlığın İzinde*, çev. A. Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2003, s. 22 vd.

³³ Otto Bishop of Freising, *The Two Cities, A Chronicle of Universal History to the Year 1146 A. D.*, trans. Charles Christopher Mierow, Columbia University Press, 2002.

³⁴ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, çev. F. Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 205.

geçememişti. İnanişa göre rahip-kral John'un soyu, İsa'nın doğumundan sonra onu ziyarete gelen üç müneccime dayanıyordu.³⁵

Otto'nun kaydından başka, 1165 yılında John'un imparatorluğunun haşmetini ortaya koyan bir mektubun ortaya çıkışı özellikle Avrupa'da daha büyük bir heyecana sebep oldu. John'un mektubunun alıcısı ilk kayıtlara göre Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos (1143-1180) ise de, papa, Kutsal Roma Cermen İmparatoru I. Frederik Barbarossa ve Avrupa'nın diğer kralları da sonraki kayıtlara göre mektubun hedefindeydi. Mektuba göre güneşin doğduğu yerden Babil Kulesi'ne kadar onun hükmü tanınmaktaydı. Ülkesi, aslan gibi gövdeye sahip kartallardan kırk kübit uzunluğundaki devlere varıncaya kadar yeryüzünde yaşayan bütün hayvan türlerine ev sahipliği yapmakta idi. Kısa sayılamayacak uzunluktaki mektupta, John'un uyruklarına yemek verdiği masasının ayaklarının hangi taştan yapıldığı detayı bile atlanmamıştı.³⁶

Elbette ne böyle bir kralın ne de söz konusu mektubun hakikat ile bir ilişkisi vardır. Nesturi Hristiyanların gözünde rahip-kral John, Suriye, Mezopotamya ve Mısır'ın Müslümanlarına karşı en büyük müttefiktir. Nesturilerden başka Franklar da, doğuda arka arkaya gelen başarısızlıklarını belki de telafi etmek amacıyla efsanenin canlı tutulmasını sağlamışlardır.³⁷ Eco mektubun, Kutsal Roma Cermen İmparatoru I. Frederik'in (ö.1190) tertibiyle Bizans karşıtı bir propagandanın aracı olmak üzere manastır yazıhanesinde üretilmiş olabileceğini düşünür.³⁸ Lach' göre ise mektup yazarı, Avrupalı güçleri bir araya getirmeye çalışan Bizans düşmanı Batılı bir rahip olabilir.³⁹ Üretilmiş olan mektup Papa III. Alexander (1159-1181)'ı harekete geçirmiş, 1177 yılında bir elçilik heyeti Avrupa'dan yola çıkmış, ancak papanın özel doktoru Philip'in başkanlığındaki bu heyetten bir daha haber alınamamıştır.⁴⁰

---

³⁵ Otto Bishop of Freising, *The Two Cities*, s. 443-444.

³⁶ Mektup için bkz. Umberto Eco, *Serendipities Language & Lunacy*, Columbia University Press, New York 1998, s. 7-8; Igor De Rachewiltz, *Papal Envoys to the Great Khans*, Stanford University Press, 1971, s. 34-35; Robert Silverberg, *The Realm of Prester John*, Doubleday & Company, 1972, s. 40-45.

³⁷ Igor De Rachewiltz, "Prester John and Europe's Discovery of East Asia", *East Asian History*, 11, 1996, s. 63-65.

³⁸ Bkz. Eco, *Serendipities*, s. 8.

³⁹ Donald F. Lach, *Asia in the Making of Europe*, Vol. I, The University of Chicago Press, 1994, s. 26.

⁴⁰ Friedrich Zarncke, "Alexander III's Letter to Prester John", *Prester John, the Mongols, and the Ten Lost Tribes*, ed. Charles F. Beckingham and Bernard Hamilton, Variorum 1996, s. 103-112.

Kimi araştırmacılar efsanenin zuhurunu, 1141 yılında Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'i Katvan Savaşı'nda mağlup eden Karahitay hükümdarı Yeh-Iü Ta-shih ile açıklama yoluna gitmişlerdir.⁴¹ Büyük ihtimal bir Budist olan Yeh-Iü Ta-shih'e, Müslümanlara karşı elde ettiği zaferden sonra Nesturi elbisesi giydirilmiştir. Bundan 70 yıl sonra bu sefer Karahitay tahtını ele geçiren ve bir Nayman olan Güçlük'ün rahip-kral John ile ilişkilendirildiğine şahit olunmaktadır. Muhtemelen onun İran ve Afganistan'da Müslümanlara karşı kazandığı başarılar, V. Haçlı Seferi (1218-1221)'nde Franklara arka çıkacak bir destek unsuru olarak algılanmıştır.⁴² Moğol hükümdarı Cengiz Han da Müslüman bir devlet olan Harzemşahlara karşı elde ettiği başarılarından sonra bu efsanenin içerisine çekilmiştir. Özellikle 13. ve 14. yüzyıllarda doğuya gelen Avrupalı seyyahlar, rahip-kral John ile Moğollar arasındaki ilişkiyi en çok dillendirenler olmuşlardır. Bunlardan biri olan Carpini'ye göre John, Büyük Hindistan kralı olup Cengiz'i mağlup etmiştir.⁴³ Büyük kağan Möngeke ile görüşen seyyah Rubruk'a göre ise John, Karahitay hükümdarı Güçlük'tür. Aynı seyyah, Güçlük'ün Ong adındaki erkek kardeşinin kızının Cengiz tarafından ele geçirilip Cengiz'in oğullarından birine eş yapıldığını söyler.⁴⁴ Gerçekte ise Ong, Kerayit kabilesinin lideri olan Tuğrul'dur. Onun yeğeni ile evli olan Cengiz, kızını da bir oğluna istemiş, olumsuz cevap alması üzerine iki kabile savaşmıştır. Seyyah Quentin de, Carpini ve Rubruk gibi Cengiz'in düşmanı bir John imajı çizer. Seyahatnameye göre Cengiz, Hindistan imparatoru olan John'u yenmiş ve kızını kendisine eş olarak almıştır.⁴⁵ Venedikli meşhur seyyah Marco Polo ise, başlangıçta Moğolların John'un imparatorluğuna vergi verdiğini, sonrasında onun yönetiminden çıktıklarını, Cengiz'in kızını isteyip

---

⁴¹ V. V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, haz. K. Y. Koprman-İ. Aka, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 101; Aynı yazar, "Orta Asya'da Moğol Fütuhatına Kadar Hıristiyanlık", çev. Köprülüzade Ahmed Cemal, *Türkiyat Mecmuası*, C. 1, 1928, s. 88; Peter Jackson, *The Mongols and The West 1221-1410*, Harlow, London and New York 2005, s. 20-21.

⁴² V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. H. D. Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 378 vd.; Michal Biran, *The Empire of the Qara Khitai in Eurasian History Between China and Islamic World*, Cambridge University Press, Cambridge 2005, s. 80 vd.

⁴³ Carpini, *Moğol Tarihi ve Seyahatname 1245-1247*, çev. Ergin Ayan, Derya Kitabevi, Trabzon 2001, s. 59-60.

⁴⁴ Rubruk (Ruysbroeckli Willem), *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*, ed. Peter Jackson-David Morgan, Kitap Yayınevi, 2010, s. 134.

⁴⁵ Simon De Saint Quentin, *Bir Keşif'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, çev. E. Özbayoğlu, DAKTAV, Antalya 2006, s. 9-10.

alamadığı John'u öldürdüğünü ve sonrasında onun kızını kendisine eş yaptığını söylemiştir.⁴⁶ Mandeville ve Montecorvino gibi seyyahlar da Asya'da John'un devasa büyüklükteki imparatorluğundan bahsetmişlerdir. İkincisi Çin'de Katolik misyonun başlatıcısı ve ilk Pekin piskoposu olmasından ötürü olsa gerek, John'un neslinden birinin Katolik olduğunu söylemiştir.⁴⁷ Hristiyan muhayyilesinin tesiriyle 14. yüzyıla gelindiğinde rahip-kral John'un ülkesinin Habeşistan'a yerleştirildiği görülmektedir. Bu yüzyılım seyyahlarından Marignolli⁴⁸, Severaclı Jordanus⁴⁹ ve Odoric, John'un ülkesini Habeşistan'a yerleştirerek ona yeni bir alan tayin etseler de, sonuncusu önemli bir itirafta bulunarak şimdiye dek duyduklarının sadece yüzde birinin doğru çıktığını ifade etmiştir.⁵⁰ Asya'nın muhayyel kralının Afrika'ya taşınması, hem coğrafi bilgi eksikliğinin hem de dilbilimsel hataların bir sonucudur. Zira o zamanlarda Habeşistan, Büyük Hindistan'ın bir parçası olarak düşünülüyordu.⁵¹ Delumeau, 16. yüzyılda Habeş hükümdarlarının kullandığı kral manasına gelen "zan" lakabının John'un yeni kıtası için bir esin kaynağı olamayacağına işaret etse de⁵², Rachewiltz'e göre bu lakap John veya Jean ismini çağrıştırdığından dolayı dilbilimsel hatalar da John'un muhayyel imparatorluğunun kıta değiştirmesinin bir sebebidir.⁵³

Diğer taraftan Moğolların da rahip-kral John efsanesini çıkarlarına uygun şekilde kullanma girişimleri olmuştur. 1248 yılında Bağdat'taki hilafet merkezine bir saldırı hazırlığı yapan Moğol komutanı Elçigidey, Kıbrıs'ta VII.

---

⁴⁶ Marco Polo, *Dünyanın Hikaye Edilişi*, C. I, İthaki Yayınları, İstanbul 2003, s. 162-168.

⁴⁷ Montecorvino, *Letters, Cathay and the Way Thither: being a collection of medieval notices of China*, Vol. III, ed. Henry Yule and Henri Cordier, Hakluyt Society, London 1914, s. 47.

⁴⁸ Marignolli, *Kronika Marignolova*, *Cathay and the Way Thither: being a collection of medieval notices of China*, Vol. III, ed. Henry Yule and Henri Cordier, Hakluyt Society, London 1914, s. 222.

⁴⁹ Jordanus Catalani, *Mirabilia Descripta (Wonders of the East)*, trans. C. H. Yule, Hakluyt Society, 1863, s. 42-45.

⁵⁰ Odoric, (Odoric of Pordenone), *The Travels of Friar Odoric of Pordenone, Cathay and the Way Thither: being a collection of medieval notices of China*, Vol. II, ed. Henry Yule and Henri Cordier, Hakluyt Society, London 1913, s. 245.

⁵¹ Seymour Phillips, "The Outer World of the European Middle Ages", *Implicit Understandings: Observing, Reporting and Reflecting on the Encounters Between Europeans and Other Peoples in the Early Modern Era*, ed. Stuart B. Schwartz, Cambridge University Press, 1995, s. 30 vd; C. F. Beckingham, "The Quest for Prester John", *Between Islam and Christendom*, Variorum, 2002, s. 300.

⁵² Jean Delumeau, *History of Paradise: The Garden of Eden in Myth and Tradition* Champaign, University of Illinois Press, 2000, s. 71.

⁵³ De Rachewiltz, "Prester John and Europe's Discovery of East Asia", s. 74.

Haçlı seferi hazırlığında bulunan Fransa kralı IX. Louis'in yanına elçiler göndermiş ve onlar Moğol imparatorunun (Güyük) annesinin rahip-kral John'un kızı, imparatorun ise Hristiyan olduğunu söylemişlerdir.⁵⁴ Bu efsanenin yayılmasına en büyük katkıyı icra ettikleri propaganda faaliyetleri ile Doğu Hristiyanlarından olan Nesturiler yapmıştır.⁵⁵ Katolik dünyası, yani çeşitli papalar ve Avrupa'nın kralları ise kadim düşmanın (Müslümanlar) sonunu getirmek için rahip-kral John'un izini sürmüşlerdir. Bu çalışmanın konusu olmasa da, "ateş olmayan yerden duman çıkmaz"⁵⁶ sözü ile birlikte düşünüldüğünde, bazı Moğol hükümdarlarının annelerinin, eşlerinin veyahut birçok komutanın öncesinde Hristiyan inancına bağlı olması da efsanenin uzun süre canlı kalmasını sağlamıştır. Bu kılıfa şüphesiz en çok uyan kişi, annesi ve eşi bir Hristiyan olan İlhanlı hükümdarı Hülâgü'dür. Nitekim hem dönemin hem de günümüzün bazı Müslüman ve Hristiyan yazarları, onun Bağdat'taki Abbasi halifeliğine yönelik harekâtını, Doğu Hristiyanlarını Müslüman esaretinden kurtarma maksadına dönük olarak okumuşlardır.⁵⁷

Nihayet-i kelam şu şekilde bir değerlendirme yapmak mümkündür: Son peygamber olarak görevlendirilen Hz. Muhammed'in Hudeybiye'nin ardından gelen kısmi rahatlama döneminde diplomatik münasebetlere girişmiş olması kadar doğal bir durum yoktur. Bu durum Dozy'nin belirttiği gibi "garip" ya da "cüretkârane"⁵⁸ bir tutum olarak da algılanmamalıdır. Yeni Ahit'te geçtiği üzere Hz. İsa'nın havarilerini dünyanın dört bucağına göndermesinin, Hz. Muhammed'in çevre hükümdarlar veyahut liderlerle kurduğu söz konusu ilişkinin arketipini oluşturduğu fikrinin ise temelden yoksun olduğu açıktır. Mektupları kurgu olarak kabul edenlerin, İbn İshak'ın bile İsa'nın havarilerini farklı yerlere göndermesinden haberdar olmasını delil getirmeleri⁵⁹,

⁵⁴ Matthew Paris, *English History*, Vol. III, ed. J. A. Giles, H. G. Bohn, London 1852-1854, s. 419-420; Jean De Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. Cüneyt Kanat, Vadi Yayınları, Ankara 2002, s. 81; Eric Voegelin, "The Mongol Orders of Submission to European Powers, 1245-1255", *The Collected Works of Eric Voegelin*, ed. Ellis Sandoz, University of Missouri Press, 2000, s. 93-95.

⁵⁵ David Morgan, "The Mongols and The Eastern Mediterranean", *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*, ed. B. Arbel-B. Hamilton-D. Jacoby, Routledge, 1989, s. 200.

⁵⁶ David, *Medieval Persia 1040-1797*, Longman, London and New York 1988, s. 47.

⁵⁷ Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. Altay Tayfun Özcan, Selenge Yayınları, İstanbul 2015, s. 101-104; Murat Tural, "Hülâgü Han'ın Bağdat'ı İstilası (1258) ve Tahribe Teşvik Meselesi", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 10, Sayı XXX, 2017, s. 37 vd.

⁵⁸ Dozy, *Tarih-i İslamiyet*, s. 121.

⁵⁹ Conrad, "Heraclius in Earyl Islamic Kerygma", s. 115.

peygamberin diplomatik girişimlerde bulunmadığının kanıtı olarak gösterilemez. Kaldı ki Hz. Muhammed'in İsa'nın havarilerinin yaptıklarından haberdar olmuş olması da, onun diplomatik münasebetlerine halel getirmez. Peygamberin aynı zamanda daha önceki örneklerinden farklı olarak 622 yılından sonra devlet başkanı sıfatına da haiz olması, çevre hükümdarlarla iletişim yollarını din temelli bir düzlemde gerçekleştirmesine sebep olmuştur. İslam'a davet, tüm insanlığa nebi olarak görevlendirilen Hz. Muhammed'in bir vazifesidir ve o, Hamidullah'ın ifadesiyle "dünya büyükleriyle yazışmaya muktedir bir şahsiyet"tir.⁶⁰ Dolayısıyla Müslümanların bir kısmının hicretten sonra bile uzun süre terk etmeyi düşünmedikleri Habeşistan ülkesinin hükümdarına peygamberin mektup göndermiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak onun din değiştirdiğini varsayarsak, necaşiye halkı Hristiyan olan bir ülkenin Müslüman hükümdarı olarak kabul etmek gerekir ki, dünya tarihinde buna benzer çok fazla örnek yoktur. Minnettarlık göstergesi olarak "Habeşliler size dokunmadıkları müddetçe siz de onlara dokunmayınız"⁶¹ şeklinde peygambere nispet edilen sözün benzerinin hatta aynısının Türklerle ilgili olarak da rivayet edildiği herkesin malumudur. Şunu da ifade etmeliyiz ki, Kebra Nagast ve Habeşistan'a taşınan rahip-kral John efsanesinin gösterdiği gibi, Habeş ülkesi sadece Müslümanların muhayyilesinde kendine yer bulan bir ülke değildir.

Öte yandan, bazı İslam kaynaklarına göre Heraklius'un gizli din değiştirmesi bir tarafa, imparatorluğun nihayet bulmamasının teminatının peygamberin mektubunun korunmasına bağlı olması ise daha büyük bir efsanedir. Böylece Hristiyan dünyasının İsa'nın yeryüzündeki vekili olarak kabul ettiği Bizans'ın sınırsız yetkeye sahip *basileus*'u, Heraklius, Müslümanların kutsal tarihinin önemli bir öznesi hâline getirilmiştir.⁶² Zira kaynaklarda yer alan bu türden bilgilerin rağbet görmesi bazı araştırmacıları, Sasaniler gibi zalim yöneticilere sahip bir devletin ortadan kalktığı; Heraklius gibi zararsız ve alicenap bir hükümdarın mülkünün ise ayakta kaldığı gibi deli saçması bir kabule götürmektedir. Nitekim peygamberin böyle bir girişimde bulunmadığını, mektupların Emeviler döneminde, Bizans'ın tehdit olmaktan çıkıp Anadolu'da İslam ordularının at koşturduğu zamanlarda üretildiğini

---

⁶⁰ Hamidullah, *Hz. Peygamberin Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, s. 69, 78.

⁶¹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 307.

⁶² Conrad, "Heraclius in Early Islamic Kerygma", s. 120; el-Cheikh, "Muhammad and Heraclius", s. 21.

düşünenlerin⁶³ elleri bu türden rivayetler ile fazlasıyla güçlenmektedir. Oysa ne peygamberin ne de onun liderlik ettiği İslam devletinin meşruiyeti, farklı coğrafyaların yöneticilerinin takdirine bağlanacak kadar zayıf bir temele dayanmamaktadır. Kaldı ki mektuplar konusuna en fazla eğilen ve onların gerçekliğine en çok vurgu yapan Hamidullah dahi bazı abartılar karşısındaki net tavrını ortaya koymuştur. Rivayete göre peygamberin elçisi imparatorun huzuruna çıktığı vakit, kendisine Ebubekir, Ömer ve Hz. Muhammed'in resimleri gösterilmiş, arkasından hem elçi hem de imparator duygu dolu anlar yaşamış, sonrasında imparator daha başka örneklerde olduğu gibi halkından endişe ettiği için İslam'ı kabul edemediğini izhar etmiştir. Hamidullah "bu anlatım gerçek bile olsa, biz buna pek önem vermek istemiyoruz; zira İslam, getirdiği ilahi menşeli öğretiyi üzerinde ayakta durmaktadır, bir takım kehanet ve keşifler üzerine değil"⁶⁴ sözleriyle bu türden rivayetlere bakışını esasında özetlemiştir. Her şeye rağmen Heraklius, özellikle günümüz ilahiyatçı yazarlarının gözünde mümtaz mevkiini korumaya devam etmektedir. Bu tür bir ilişki biçimi üzerinde düşünülmeden ve erken dönemin kaynaklarında konuya dair yazılanların aktarılmasından ibaret olan çalışmaların sayısı hiç de az değildir. Onun ihtidasının gerçekleşmemesindeki ya da ihtidasının saklı kalmasındaki temel belirleyici ise yanındaki ateşli din adamları olarak gösterilmektedir. Büyük Konstantin'den Heraklius'a kadar geçen üç asır içinde Hristiyan Arap dünyası altın çağını yaşamış; onlar arasından Hristiyan azizler, şehitler ve teologlar çıkmıştır.⁶⁵ Heraklius ile birlikte ise gayri Arap Bizanslı bir imparator İslam olmaya en çok yaklaşmıştır! Bu durumda karşımıza çaresizlikten dolayı Müslüman olamayan bir imparator çıkmaktadır. Ancak imparator ileride kendi mülkünün peygamberin eline geçeceğini bildiğinden yine de ferahtır.⁶⁶ Diğer taraftan Heraklius'un Hristiyanlar nazarındaki imajı çok nettir. Zira o, gerçek salibi bulduğu için karizmasını katlayan bir imparator ve inşa faaliyetlerinde bulunduğundan Tanrı'dan sakınan inançlı bir hükümdar

⁶³ Conrad, "Heraclius in Early Islamic Kerygma", s. 154.

⁶⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 333.

⁶⁵ Irfan Shahid, "Islam and Oriens Christianus: Makka 610-622 AD", *The Encounter of Eastern Christianity with Early Islam*, ed. Emmanouela Grypeou-Mark Swanson-David Thomas, Brill, Leiden 2006, s. 24, 31.

⁶⁶ Bkz. Mehmet Ali Kapar, "Hz. Muhammed'in Diplomatik Münasebetlerine Genel Bir Bakış", *İslami Araştırmalar*, C. 1, S. 5, 1987, s. 74.

olarak tasvir edilmiştir.⁶⁷ Hatta imparatorların din adamı vasfına da sahip oldukları anlayışı onunla birlikte güç kazanmıştır.⁶⁸ Zira o, Kudüs'e giden tek Roma imparatoru ve "İsa'nın sadık imparatoru" olarak tercüme edebileceğimiz "pistos en Christo basileus" unvanını ilk kez kullanan kişidir.⁶⁹ Ancak Araplar'dan ziyade Sasaniler'e karşı verdiği başarılı mücadeleler, hatta Hz. Ömer döneminde bile Kudüs'ün elden çıkmasına gereken önemi vermemiş olması⁷⁰, Heraklius'a Müslümanlar nazarında sempatik bir bakış kazandırmıştır. I. Manuel Komnenos ise "dinde zorlama yoktur" anlayışına aykırı olarak mağlup olduğu bir savaş gerekçe gösterilerek benzer bir efsanenin içerisine çekilmiştir. Kabule göre o da Heraklius gibi içinde fırtınalar kopan bir hükümdardır ve patrik'in teskini sayesinde bir nebze olsun yola getirilmiştir. Buna göre en az iki Bizans imparatoru gizli Müslümandır.

Haçlılar çağında -ki Moğol çağını da bunun içine dâhil etmek mümkündür- din değiştirme söyleminin ihtimalinin dahi insanları büyük bir heyecana sevk ettiğine şahit olunmaktadır. Kısacası, mücadele edilen ortak bir düşman var ise ve onunla savaşan tarafların inançları aynı olmasa dahi, düşman ortak olduğu için din konusunda müttefikten beklentiler en üst düzeye çıkabilmektedir. Ortaçağ'da bunun ihtimali bile insanları coşkuya sevk etmeye yeterlidir. Yaratılmak istenen müttefik hangi özellikleri taşımalıdır? Burada söz konusu olan elbette diğerini kendine benzetmek değildir. Böyle bir şeye gerek de yoktur. Ortak düşmana karşı birlik olma arzusu, müttefikin kusurlarıyla da olsa kabul edilmesini zaruri kılmaktadır. Ancak müttefik gerekli işbirliği sağlanması için dini kullanmaya meylederse, karşı taraf her ne kadar bunun pek büyük bir ihtida olduğuna ihtimal vermese de sorgulamaktan çekinir.

SONUÇ

Yukarıda Ortaçağ'dan seçilmiş bazı isimler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Bunları çoğaltarak daha farklı çıkarsamalarda bulunulabilir. Ancak böyle bir girişim söz konusu çalışmanın hacmini aşacağı için sınırlı sayıdaki

---

⁶⁷ Amir Harrak, (trans.), *The Chronicle of Zuqnin, Part III and IV A.D. 488-775*, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto 1999, s. 228.

⁶⁸ Bkz. David Olster, "Ideological Transformation and the Evolution of Imperial Presentation in the Wake of Islam's Victory", *The Encounter of Eastern Christianity with Early Islam*, ed. Emmanouela Grypeou-Mark Swanson-David Thomas, Brill, Leiden 2006, s. 57.

⁶⁹ Elena N. Boeck, *Imagining the Byzantine Past: The Perception of History in the Illustrated Manuscripts of Skylitzes and Manasses*, Cambridge University Press, 2015, s. 146.

⁷⁰ Sahas, "Why did Heraclius not defend Jerusalem", s. 89, 96.

karakter göz önünde bulundurularak Ortaçağ'da “din değiştirme” ihtimalinin bile insanları ne derece heyecana sevk ettiği gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Din değiştirme eylemi hem Hristiyanlık hem de İslam için Allah ile kul arasında olan ve özellikle kulun samimiyetine dayanan bir düşüncenin dışı vurumudur. Çalışmada söz konusu ettiğimiz kişilerin yüzyıllar sonra inançlarını sorgulamak ve herhangi bir yargıda bulunmak bizim haddimiz değildir. Ancak günümüzde dahi bu tarihi şahsiyetlerin popülerliğini koruması onların tercih edilmesinin en başta gelen sebebidir. Zira şimdilerde Türkiye'nin özellikle Suriyeli göçmenlere açtığı kucak ile yüzyıllar öncesinde Habeş necaşisi Ashama'nın Müslümanlara gösterdiği hoşgörü yeniden hatırlara gelmiş; hatta bu vesile ile Habeşistan'daki mezkûr Habeş necaşisinin türbesinin Türkiye tarafından restore edilmesi kararlaştırılmış⁷¹ (2012), yakın zamanda ise projenin tamamlanma aşamasında olduğu bildirilmiştir.⁷²

Ortaçağ diplomasisinin en önemli araçları şüphesiz elçiler ve mektuplardır. Yukarıda söz konusu edilen mektuplar içinde gerçekle ilgisi olmadığını kesin olarak bildiğimiz 1165 tarihli John ile ilişkilendirilenidir. Ancak “sahte şeylerin mektuplar yoluyla geleneğin içine katıldığı”⁷³ görüşü her durumda geçerli bir sav olabilir mi? Kanaatimiz şudur ki: Hz. Muhammed'in çevre hükümdarlar ile diplomatik temaslar içerisine girmesi gayet tabii karşılanmalıdır. Bununla birlikte, kaynaklarda cevap olarak geldiği iddia edilen mektuplar ile dileklerin karşısına soru işareti koymakta fayda vardır. Bu soru işareti, ihtidanın gerçekleşmiş olması ihtimalinin Müslümanları üzeceği için değil, Hz. Muhammed'in girişiminin sıhhati etrafında dönen kuşkuları izale için elzemdir.

Tarihte gerçekleşen bazı din değiştirme eylemleri, akabinde gerçekleşen olaylardan ötürü olsa gerek daha derin anlamlar taşımıştır. Bu deneyimi tecrübe eden kişi, ilk aşamada söz konusu eylemin neticelerinin neler olabileceğini çoğu zaman kestiremeyebilir. Fakat zaman içerisinde bu deneyime bağlı olarak öylesine gelişmeler yaşanır ki, sonra insanlar geriye dönüp söz konusu dönüşümün büyüklüğünü takdir etmek isterler ve ona farklı anlamlar yüklerler. Türklerin Müslüman oluşları bu duruma iyi bir örnek teşkil eder. Kimi zamanda

⁷¹http://www.tika.gov.tr/tr/haber/habes_krali_necasinin_turbesi_tika_tarafindan_restore_edilecek-4498 11.06.2013

⁷²http://www.tika.gov.tr/tr/haber/kral_necasi_turbesi_nin_restorasyonunda_sona_yaklasildi-33107 09.12.2017

⁷³ Conrad, “Heraclius in Early Islamic Kerygma”, s. 125.

kişi böyle bir tercihte bulunmamasına rağmen, diğerleri ona yakışan bir kimlik inşa ederler. Rahip-kral John örneğinde olduğu gibi, bazen de kimlik inşa edilen kişi tarihte hiç yaşamamış birisi olabilir. Her şeye rağmen, Müslümanların Habeş'e hükümdar ve Bizans'a imparator olmuş kişiler üzerine kurdukları hayallere elbise dikmeleri ile mukayese ettiğimizde, Avrupalıların ve Doğu Hristiyanlarının Asya'da kudretli Hristiyan bir hükümdar görme arzularını tarihte hiç var olmamış (rahip-kral John) bir kişi üzerine bina etmeleri, Hristiyan muhayyilesinin sınırtanımlılığının daha ileri boyutlarda olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, Ashama, Heraklius ve I. Manuel Komnenos'un isimleri etrafında dönen söylencelerin Müslümanların güçlü oldukları bir zamana, rahip-kral John söylencesinin ise daha ziyade Haçlıların Müslümanlar karşısında müşkül bir durumda oldukları tarihlere rastlaması, seçilen örneklerde esas amilin İslam olduğu gerçeğini karşımıza çıkarmaktadır.

KAYNAKLAR

Ateş, Süleyman, *Kur'an'ı Kerim'e Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul 2003.

Avcı, Casim, *İslam-Bizans İlişkileri*, Klasik Yayınları, İstanbul 2003.

Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013.

Barthold, V. V., "Orta Asya'da Moğol Fütuhatına Kadar Hıristiyanlık", çev. Köprülüzade Ahmed Cemal, *Türkiyat Mecmuası*, C. 1, 1928.

Barthold, V. V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. H. D. Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

Barthold, V. V., *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, haz. K. Y. Koprıman-İ. Aka, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

Beckingham, C. F., "The Quest for Prester John", *Between Islam and Christendom*, Variorum, 2002.

Berki, Ali Himmet-Keskioğlu, Osman, *Hâtemü'l-Enbiya Hazreti Muhammed ve Hayatı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.

Biran, Michal, *The Empire of the Qara Khitai in Eurasian History Between China and Islamic World*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.

Boeck, Elena N., *Imagining the Byzantine Past: The Perception of History in the Illustrated Manuscripts of Skylitzes and Manasses*, Cambridge University Press, 2015.

Ortaçağ'da Tebaasının Dini Üzere Olmayan Hükümdarlar ve Hayali İmparatorluklar

Budge, E. A. Wallis, (trans.), *The Queen of Sheba and Her Only Son Menyelek (Kebra Nagast)*, Parentheses Publications, Cambridge, Ontario 2000.

Carpini, *Moğol Tarihi ve Seyahatname 1245-1247*, çev. Ergin Ayan, Derya Kitabevi, Trabzon 2001.

Conrad, Lawrence I., "Heraclius in Earyl Islamic Kerygma", *The reign of Heraclius (610-641): crisis and confrontations*, Peeters, Leuven 2002.

Delumeau, Jean, *History of Paradise: The Garden of Eden in Myth and Tradition Champaign*, University of Illinois Press, 2000.

De Rachewiltz, Igor, "Prester John and Europe's Discovery of East Asia", *East Asian History*, 11, 1996.

De Rachewiltz, Igor, *Papal Envoys to the Great Khans*, Stanford University Press, 1971.

Dozy, R., *Tarih-i İslamiyet*, trc. Abdullah Cevdet, Matbaa-i İctihad, Mısır 1908.

Eco, Umberto, "Ortaçağ'a Giriş", *Ortaçağ: Barbarlar-Hristiyanlar-Müslümanlar*, C. 1, ed. Umberto Eco, Alfa Yayınları, İstanbul 2014.

Eco, Umberto, *Serendipities Language & Lunacy*, Columbia University Press, New York 1998.

el-Cheikh, Nadia Maria, "Muhammad and Heraclius, A Study in Legitimacy", *Studia Islamica*, 89, 1999.

Friedrich Zarncke, "Alexander III's Letter to Prester John", *Prester John, the Mongols, and the Ten Lost Tribes*, ed. Charles F. Beckingham and Bernard Hamilton, Variorum 1996.

Gumilev, L. N., *Muhayyel Hükümdarlığın İzinde*, çev. A. Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2003.

Hamidullah, Muhammed, *Hız. Peygamberin Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, Beyan Yayınları, İstanbul 2013.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti)*, C. I, çev. Salih Tuğ, Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, Ankara 2003.

Harrak, Amir, (trans.), *The Chronicle of Zuqnin, Part III and IV A.D. 488-775*, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto 1999.

İbn Haldun, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.

İbn-i İshak, *Hız. Muhammed'in Hayatı*, haz. Muhammed Hamidullah, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012.

Jackson, Peter, *The Mongols and The West 1221-1410*, Harlow, London and New York 2005.

Jean De Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. Cüneyt Kanat, Vadi Yayınları, Ankara 2002.

Jordanus Catalani, *Mirabilia Descripta (Wonders of the East)*, trans. C. H.Yule, Hakluyt Society, 1863.

Kaegi, Walter E., *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, çev. Mehmet Özay, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000.

Kaegi, Walter E., *Heraclius, Emperor of Byzantium*, Cambridge University Press, 2003.

Kapar, Mehmet Ali, “Hz. Muhammed’in Diplomatik Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, *İslami Araştırmalar*, C. 1, S. 5, 1987.

Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. Altay Tayfun Özcan, Selenge Yayınları, İstanbul 2015.

Lach, Donald F., *Asia in the Making of Europe*, Vol. I, The University of Chicago Press, 1994.

Lings, Martin, *Hız Muhammed’in Hayatı*, çev. Nazife Şişman, İnsan Yayınları, İstanbul 2011.

Marignolli, *Kronika Marignolova*, Cathay and the Way Thither: being a collection of medieval notices of China, Vol. III, ed. Henry Yule and Henri Cordier, Hakluyt Society, London 1914.

Matthew Paris, *English History*, Vol. III, ed. J. A. Giles, H. G. Bohn, London 1852-1854.

Michaelis Pselli, *Historia Syntomos*, ed. W. J. Aerts, Walter de Gruyter & Co., Berlin 1990.

Montecorvino, *Letters, Cathay and the Way Thither: being a collection of medieval notices of China*, Vol. III, ed. Henry Yule and Henri Cordier, Hakluyt Society, London 1914.

Morgan, David, “The Mongols and The Eastern Mediterranean”, *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*, ed. B. Arbel-B. Hamilton-D. Jacoby, Routledge, 1989.

Morgan, David, *Medieval Persia 1040-1797*, Longman, London and New York 1988.

Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Odoric, (Odoric of Pordenone), *The Travels of Friar Odoric of Pordenone, Cathay and the Way Thither: being a collection of medieval notices of China*, Vol. II, ed. Henry Yule and Henri Cordier, Hakluyt Society, London 1913.

Olster, David, "Ideological Transformation and the Evolution of Imperial Presentation in the Wake of Islam's Victory", *The Encounter of Eastern Christianity with Early Islam*, ed. Emmanouela Grypeou-Mark Swanson-David Thomas, Brill, Leiden 2006.

Otto Bishop of Freising, *The Two Cities, A Chronicle of Universal History to the Year 1146 A. D.*, trans. Charles Christopher Mierow, Columbia University Press, 2002.

Phillips, Seymour, "The Outer World of the European Middle Ages", *Implicit Understandings: Observing, Reporting and Reflecting on the Encounters Between Europeans and Other Peoples in the Early Modern Era*, ed. Stuart B. Schwartz, Cambridge University Press, 1995.

Rubruk (Ruysbroeckli Willem), *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*, ed. Peter Jackson-David Morgan, Kitap Yayınevi, 2010.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, çev. F. Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

Sahas, Daniel J., "Why did Heraclius not defend Jerusalem and fight the Arabs", *Parole de l'Orient*, Vol. 24, 1999, s. 79-97.

Serjeant. R. B., "Early Arabic Prose", *Arabic Literature to the End of the Umayyad Period*, ed. A. F. L. Beeston, T. M. Johnstone, R. B. Serjeant, G. R. Smith, Cambridge University Press, 1983.

Shahid, Irfan, "Islam and Oriens Christianus: Makka 610-622 AD", *The Encounter of Eastern Christianity with Early Islam*, ed. Emmanouela Grypeou-Mark Swanson-David Thomas, Brill, Leiden 2006.

Silverberg, Robert, *The Realm of Prester John*, Doubleday & Company, 1972.

Simon De Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, çev. E. Özbayoğlu, DAKTAV, Antalya 2006.

Taberi, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, C. V, çev. Z. K. Ugan-A. Temir, MEB Yayınları, İstanbul 1992.

Tural, Murat, "Hülâgû Han'ın Bağdat'ı İstilası (1258) ve Tahribe Teşvik Meselesi", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 10, Sayı XXX, 2017.

Murat Tural

Tülüce, Adem, *Bizans Tarih Yazımında Öteki Selçuklu Kimliği*, Selenge Yayınları, İstanbul 2011.

Umeri, Ekrem Ziya, *Medine Toplumu*, çev. Nurettin Yıldız, İstanbul 1988.

Voegelin, Eric, “The Mongol Orders of Submission to European Powers, 1245-1255”, *The Collected Works of Eric Voegelin*, ed. Ellis Sandoz, University of Missouri Press, 2000.